

IAAR

XAN PLA ZUBIRÍ

DESENGANO

20

30 céntimos

CAMILO DIAZ

L A R

leva publicados os seguintes números:

- A miña muller**, por W. Fernández Flórez.
O Anarquista, por Leandro Pita Romero.
O Pastor de D^a. Silvia, por Aurelio Ribalta.
Naiciña, por Leandro Carré Alvarellos.
Os probes de Deus, por L. Amado Carballo.
Martes d' Antroído, por Francisca Herrera.
Antón Piruleiro, por Jesús F. González.
Pantelas, home libre, por R. Otero Pedrayo.
A terra chama, por Uxío Carré Aldao.
O lobo da xente, por Vicente Risco.
Buserana, por Gonzalo López Abente.
A dona das torres, por Anxel del Castillo.
Ana María, por Xuan Xesús González.
A propia vida, por Leandro Carré Alvarellos.
Cabalgadas en Salnés, por F. Bouza Brey.
Anxèlica, por Florencio Vaamonde.
Manecho o da rúa, por Xosé Lesta Meis.
O kalivera 30 H. P. por Xulián M. Magariños.
O Consentimento, por Luis G. Vicencio.
Desengano, por Xan Pla Zubire.

e publicará no próximo número

O home que deu vida a un morto

novela orixinal de

LEANDRO CARRÉ ALVARELLOS

* Suscripción á 6 números 1'60 Ptas. *

Administración e Imprenta: Real, 36 - 1.º A CRUÑA

L A R

REVISTA MENSUAL

DIREITOR: LEANDRO CARRÉ

ADMINISTRADOR: ANXEL CASAL

Ano 3

Abril de 1926

Núm. 20

DESENGANO

NOVELA ORIXINAL E INÉDITA

P O R

Xan Pla Zubirí

(Portada de CAMILO DÍAZ)

IMPRENTA LAR

Real, 36 - 1.º

A CRUNA

LIBROS PUBLICADOS POR
L A R

que enviaremos por correo certificado contra
o envío do seu importe

Biblioteca do Seminario de
Estudos Galegos

OS NENOS, contos por **Xosé Filgueira Valverde** 1'50 pesetas

COUSAS, contos e dibuxos por **Castelao** 4 pesetas

HOSTIA, por **Armando Cotarelo** 1 peseta

Biblioteca LAR

O CORAZÓN D'UN PEDÁNEO, comedia
por **Leandro Carré** 1 peseta

NO DESTERRO, poesías de **Cabanillas**
(2.ª edición modificada) 2 pesetas

DESENGANO

A meu irmán Pepe, cariñosamente

I

Capucho d'amor.

DELORIÑAS e Xulián, tratábanse dende nenos. Os pais d'ambos eran mariñeiros, que un ano e outro, pola costeira, contratábanse pra bogar nos trañós de Don Emetéreo, o dono d'unha das milloras fábricas de salazós de Celeiro. As nais dos dous rapaces, traballaban d'espichadoras na mesma fábrica. D'ehí, que fora grande a amistá que ligaba aos pais e que natural fora que Xulián e Deloriñas estiveran xunguidos por parexo cariño. Por eso, os dous rapaces, iban de cote xuntos á praya, pra agardar o arribo de seus pais e coller a cayaxe que trougueran; e xuntíños iban ás mesmas horas á fábrica, pra levaren ás suas nais os cestíños do xantar.

Sempre un ô par d'outro, aquela comunión de trato que nun comenzo tiveran de nenos, trocouse mais adiante en cariño, cando ainda comenzaba á frolecer nos seus peitos o capucho da rosa da pubertá, como logo, se cambeou en amor, cando o rosal da xuven-

tú froleceu, dando aos aires os cheiros penetrantes das naturás ánsas do corpo e do espírito.

Tanto se quirián os dous, que houbo un acordo entr'eles pra non sopararse nunca; com'o traballo tiñaos que desaxuntar durante o día, de seguir cada un o oficio dos seus pais e nais, xa qu'eran probes e tiñan que traballar pra manterse, dispuxeron que Xulián non fose mariñeiro, senón carpinteiro e Deloriñas espichadora, co coal, poderíanse ver á todas horas na mesma fábrica, xa qu'él s'acuparía de facer e armar os tabás que dempois a mocíña enchería co'as prateadas sardiñas saídas dos pilos. E así foi. Don Emetéreo, qu'estimaba en moito aos pais, ademiteu aos fillos na fábrica, maneira de ver éstos realizados seus prepósetos, con grande contento das suas almiñas novas.

Pro, ¿abondáballes esto? ¡Non, certamente! Xa moito era que durante o día se viran á miudo, drento d'aquelas catro paredes onde traballaban; mais, seus espíritos, percisaban d'algo mais; percisaban comunicarse, pondo en contauto as suas impresiós do momento, pra dar satisfauceós continas aos sentimentos que lles latexaban no peito... E esto, ¿cómo logralo...? Porque si se adicaban â «parola», deixarían de facer cadá un o seu cometido, e si non traballaban, ao cabo, D. Emetéreo, teríaos que botar fora da fábrica, co trastorno meirande de perdel-as ventaxas outidas e de atoparse sin pan. ¿De qué xeito arregrase entón...? Como, pra quen ama non hai nada imposible, e os namorados son pol-o tanto os que, como naide, teñen recursos pr'atoparlle solución âs cousas, resultou que os dous noivosalcontraron medio de se falar sin deixal-o traballo, e a maneira foi o entendérense cantando copras, que un e outro se botaban con moito entusiasmo d'eles e riseiras dos compañeiros, quenes seguían con grande intrés

aqueles amores, de forma tan orixinal manifestados. Por esta causa, â parexa amorosa, chegaronlle á poñer o alcume de «*Reiseñores*», pro, a parexa, loxe de se anoxar, siguiú cantando seus querereres en forma poética, ademostrando, coa práutica, mais inxéneo cada vez, e adequerindo, co uso, mais sonoridá nas suas voces. Hastra D. Emeléreo, anque crego (ademáis de industrial), gabábase de ouvir aquelas cántigas d'amor, e tanto afán tomou pol-os noivos que chegou a pormeterlles as suas bendicións cando se casaran. Mentras o soñado día non chegaba, os «*Reiseñores*» siguiron cantando d'este xeito.

El Delores no peito teño;
delores teño na almã;
miña vida é de delores,
¡e este meu esprito en calma!

Ela Teño un paxaro que canta
cando estou no traballiño....
!Non hay ledicea que igoale
a ter perto un poxariño!

El Prantei un rosal, un día,
e eu, dend'entón, o coidei.
Hoxe ten unha rosiña
de tanto como... ¡o biquei!

Ela Todal-as prantas frolecen
ao sentiren o calor.
As mozas son mais alegres
cando teñen un amor.

El Unnha águia matou â pomba
e o niño seu solo está.
O ver ao pombo sin ela
¡moita peniña me dá!

Ela Non penes anq'ueu che falte;
pois tan grande é o meu cariño,
que, de cote, dende o Ceo,
heiche mandar un biquiño.

E esí todol-os días, centos e centos de copras saían dos seus beizos, espallándose pol-os aires e perfumándoseos coa esenza delicada dos mais ternos sentimentos. Solo cando o traballo finaba e d'él quedaban ceibos, deixaban de cantar os «Reiseñores», pra falar moi quedíño en pláticas non menos cheas de poesía.

- ¡Ai, miña Deloriñas!: ¡cánto che quero...! ¿Quéresme ti do modo...?

- ¡Meu reiciño!: ¿dúdas da tua nena...?

- ¡Non dudo, vidiña!: pro penso que si te perdera, ¡eu, morrería!

- ¿Por que m'has perder...? Dios bendice noso cariño e ha facer por que vivamos sempre un pr'o outro.

- ¡O Ceo te oya, miña xoya!

- ¡Si, curazón!: Deloriñas somentepensa en ti; non quere a ninguén, mais que a seu Xuliñciño; por teu amor, faría os meirades sacrefíceos; e, teño que a miña morte non será tranquila, si ti non estás rente pra me pechal-os ollos cun bico... ¿Atópaste á gusto co'esta miña confesión?

- A tua vaira sempre m'atopo ben. ¡Si de cote estiveras da maneira!

- ¡Xa estaremos, encantiño!

- ¿Cándo nos casemos, roliña...?

- ¡Cándo nos casemos, meu rei!

- Entón, debemos ir pensando n-eso...

- Axíña me parece.

- ¿Por qué...?

- Porque enantes hai que axuntar cadelas pra tal volta.

- ¡Tes razón! Somos probes... Nossos pais non poden axudarnos...

- ¡Non t'apures, meu tesouro. ¡Hastra d'agora non chegamos á vellos, e, c'un pequeniño aforro que fagamos, ao cabo de pouco, teremos pr'os gastos do casoiro. Logo..., ¡con pouco nos hémolos contratar!

- Eu mantereime co teu cariño...

- E eu co'as tuas miradas...

- D'ese modo escusamos de traballar...

- Porque esa crás de mantenza nin miga custa...

E ao sacar taies secoenzas, os dous rapaces volábanse a rír, e, dispidíndose c'unha aperta de mans, metíanse cada coal na sua casa, pra tirárense no leito e seguir soñando...

II

Rosas e espiñas

Trascurrían os días e pasaban os meses sin que Deloriñas e Xulián amengoaran no seu amor. Si cabe, a cada minuto queríanse mais. Xa seus amorsos chegaron á ter sona, non solo en Celeiro senón en toda a redonda, hastra chegar á Viveiro. En pouco tempo, pois, os *Reiseñores*, habían traspasado as fronteiras... Por eso, cando entre mozos e mozas se falaba d'amor, sempre surdía nos beizos de todos o nome dos *Reiseñores*, pra gabalos; e si algún nubeiro se entrepoñía no ceo amoroso dos demais noivos do lugar e da vila; elas, amostraban como exempro a Xulián, e eles, á Deloriñas. Sua costanza, seu intêso cariño, enchían de admiración que s'espallaba tamén ás propias persoas da tenra parexa, cousa nada estrana, porque realmente, como Xulián,

non se coñecían dous seres millores, no fiseco e no
E oral.

Xulián, era todo o que se di: «un bô mozo». Alto e proporcionado nos seus membros, daba a impresión de forza; de cor branca e movementos iapousados, descubriase n-él á un home delicado; completamente afeitado, amostraba unhas facciós de xuvenil encanto que atraguía as simpatías de todos; seus ollos azús, eran o espello d'unha alma boa e tranquila. Endexamais se lle descubriu a mais pequena mala acción; en troques, si algunha boa obra tiña lugar no pobo, de fixo que non andaba lonxe a man do mozo. Tales condicións o adornaban, qu'era querido de todol-os viciños; vellos e novos, homes e mulleres. Contábase d'él que xa de neno salvara da morte a outro neno que se afogaba ao tomar-o baño na praya *dos Golpes*; e que de mozo dera tod'o xornal d'unha semana á unha velliña desamparada que morría de fame; e qu'en certa ocasión, n-un xuntoiro d'homes que tomaban o sol no malecón de Lavandeiras, porque falaban mal da irmã d'un seu amigo, deixando entrever lixeirizas que manchan, desfixo a xuntanza á paus por non saberem desdito das falsas imputaciós. Nas suas obrigas, naide lle poñía o pé diante; anqu'era novo, seu oficeo adeprendérao axiña, traballando mais e millor él n-unha hora, que outros en catro, razón pol-a coal D. Emetéreo dáballe de vez en cando pequenas propinas pra desimular aumento de xornal e que non se envexaran os outros compañeiros mais antigos na fábrica. A sua satisfacción, por verse querido e amado, imprenaba de ledicia a sua alma espallándose aos mais que se atopaba á sua veira; somente cando pensaba en Deloriñas e lle cruzaba pol-a chola a mala ideya de que podía perdela, entón Xulián virábase tristeiro, sendo seu úne-

co afán o alcontrarse solo pra millor reconcentral-o esprito e pensar sóber do extremo que tanto o atormentaba, pro tal pensamento fuxía logo, deixándolle limpo o peito de toda crás de temores.

Deloriñas era como roxiña rosa no xardin feminino de Celeiro. De redondiña cara e pel fina, o sangue coloreáballe as meixelas, cal si fora unha cireixiña madura; de ollos grandes e mouros coma as amoras, tras das meninas cristiáñas víase o resprandor do fogo que a animaba; seus cabelos, moi rizosos, eran como un marco de caoba pr'a súa serea faz; de corpo cheo con curvas liñas, movíase nun andar candenceoso escitando a mirada dos homes. A seu retrato físeco, correspondía o moral. Boa filla, enxamais dera unha mala rimposta á seus pais que a quirían con toleria; d'entendemento craro, sabía lêr de corrido e botar un remendo aos seus trapos, cousas que adeprendera nos pouquiños ratos que lle quedaban de leer dempois dos trafegos da casa; seu trato era sinxelo como coasi o de todas as mozas da sua condiceón, pro ganaba a éstas no falar menos libre e na sua conduta imaculada. Deloriñas era filiz, porque estaba certa do moito que a amaba Xulián, e sua dicha estralaba á miudo en dôces cantares, que sabía dicir como ninguén, porque Diol-a liña dotado d'unha voz anxelical e o sentimento acuguláballe o curazón:

- A Diós teño que rezarlle,
pol-o moito que me deu
Teño país, salú y-amores...
¿Qué máis podó apetecer...?

Xulián e Deloriñas facían, pois, unha parexa perfeita. E, como si quixeran recreal-a vista dos demais, alí onde se vía a Deloriñas, alí s'atopaba Xulián. Non había momento folgo, nin festa, nin romaría, en que deixaran de axuntarse. Cando baila-

ban, anque era costume quitál-a parexa durante algunha volta, a eles ninguén os molestaba, como si todos estiveran acordos en respetar seus cariños; cando se metían n-algún «botiquín», os máis que alí bebían, fora de saudal-os, soparábanse o d'abondo pra non facerlles estorbo; co ésto, de cote s'atopaban soliños, podéndose así adicar por compreto ás súas parolas d'amor, feito que moito estimaban.

Mais, anque a fortuna d'era en cobixalos baixo seu devino manto dende un comenzo, día chegáu en que a esgarradora máu da disgracia erguéu o pano onde se amparaban, e entromedias dos dous puxo un mar de bágoas e a mais grande pena. Xulián compría os vint'eun anos e chamábano pr'o sirviceo do Rei. Os noivos xa tiñan descontado este percance, e, si os entrestecía, non por eso se deixaban levar do verdadeiro esconsolo, Sabían qu'eran tres anos d'ausenza, — xa que non se podía libertar por falta de «cadelas», — e aínda podía ter a sorte de verense si o mozo outiña algunha licenza e iba servir préto, como á Lugo ou á Cruña; por eso, e feito de ir de soldado, non os asustaba; o que verdadeiramente lle meía medo a Doloriñas, e poñía nervoso a Xulián, era a continxenza de t'êr éste que ir á Cuba, onde estaba en loita España cos «mambís». Entón, xa non era a soparación mais ou menos longa; era o temor de que unha bala treidora cortara o lazo amoroso que ligara seus corazóns, ao privar da vida ao servidór d'a pátreá. Eso, e solo eso, era o que lles oprimía o peito; mais se Doloriñas se viraba tola ante a dôr, seu noivo, por ser home e mais dono de si, agachaba seu pesar pra dar un pequeniño consô a quen tanto amaba:

— ¡Mira, miña reiniña!: tres anos logo se pasan... ao fin, tiñamos qu'estar ese tempo soparados, e o mesmo dá estar n-un sitio que n-outro. D'ir pra

Cuba, ¿quén sabe si cando veña traigo algunha es-
lrela na manga do uniforme? Entón, quitariate de tra-
ballar; eu sería teniente, logo capitán, e quizaves
xeneral, e vivriamos na Cruña, ou nos Madriles...

- ¡Encantiño, déixate de gromas! Tí falas eisi pra
quitarme á pena, pois ben sei que non sintelo que
dic. Millor te quero carpinteiro que xeneral, si pra
ser ésto lés qu'espoñer a pelexa. Non teño outra
debeza que teu cariño, e indo á guerra hai mais po-
sibilidá de que fenezas que de que tornes, e ao que-
darme sin tí, ¿poderei eu vivir? Miña mayor sorte
fora que sempre estiveras en Celeiro, traballando,
sin outras aspiraceós qu'estar á veira da tua Dolores.
Pra min, non hai riqueza no mundo nin estrelas do
ceo que se podan comparar á tua persoa.

- ¡Non sexas eisi, miña rola! N-a guerra non
todos morren, e o noso Patrón Santiago hame de
protexer. ¡Xa verás cando volte...! total-as penas
d'agora, trocaranse en ledicias. Cando arribe, casa-
rémonos, e no noso doce niño desfroitaremos d'a
felicidá mais compreta. ¡Tena afiuzanza...!

- ¡Quén a poidera fêr...!

- ¿Non ves que non hai remedio...?

- ¡Xa ó sei!

- ¿Vas estar, entón, do xeito, mentras dure a
miña ausencia...? ¿Non comprendes que te mataría a
pena...? As dôres intésas son as que matan mais
que as balas, e si te pós eisi d'esconsolada, farás
qu'eu tamén me poña do modo ao verte padecer,
e d'esa maneira ademais do perigo da guerra enga-
dírasme o perigo da perda da saúde, e ante dous
males d'ese calibre, fora difícil que me salvara.

- Sóbrache a razón. ¡Xa non t'atormentarei!

- ¡Non m'entendes, quiridiña! Non é meu desexo
que me agaches teus pesares, nou; ó que quero é

que deixes de sumirte na dôr. ¿Farasme caso, miña xoya?

- ¡Verei si podo meu amor!

E esta conversa e outras semellantes, socedíanse en difrentes acaseós hastra que chegou o istante de se ir Xulián. E ao cabo foise, dempois d'unha escea tenra con seus pais, que lle colgaron do pescozo un escapuláreo da bendita Virxen do Carme, e de moitas despedidas e chorimicos de Deloriña, que lle regalou unha medalla do Santiago, tocada ô Santo *Haciome* da Misericórdia.

Ao chegar â Cruña pra s'embarcar, - pois había lle tocado pra Cuba - xa vistido de militar, retratoulle no xardín do *Relleno* ante un retratista voandeiro, e mandoulle os retratos â noiva e ôs da casa. Chegado que foi â Habana, volveu dar conta de sí, pondo unhas letras moi agarimosas. Dempois, de cando en vez, si lle quedaba vagar, tamén esquirbía, porque d'ese xeito consoaba os seus e él tiña co'eso moitos ratiños de pracer.

Mentras él faltou de Celeiro, Deloriñas non se deu a ver. Como tiña que traballar, tan solo saía da casa nas horas que iba â fábrica, e, n-ela, ao par que espichaba ou facía outras voltas, seu mayôr gusto era falar de Xulián co nai d'este. Pro xa non cantaba como denantes, ¡a paxariña estaba triste e non trinaba! ¡Suas cántigas, gardábaas na gorxa pra cando tornara seu amor! ¿Tornaría...?

¡Sí! a y-alma lle dicía que voltaría a vel-o. Todas-as noites, no momento de se deitar, ante unha estampíña da Virxen do Perpeto-Socorro, que pinturaba da parede por enriba da sua cama, rezaba e mais rezaba pra que a Virxen libertara a seu noivo de todo mal, y-a Virxen debía de ouvila, xa que hastra d'agora, Xulián, non tivera contratempo algún. Cando finaba nos seus pregos fixamente miran-

do â estampa, parecialle adeviñar unha sorriso na cara da Nai celestial, y-ante tal visión, tranquiliña d'esprito, durmía toda a noite sin medos nin sober-saltos.

Perø, ¡eanto tardaba en pasalo tempo! ¡que lon-xe estaba ainda o día da volta de Xulián!

III .

¡Bon "peixe"....!

Deloriñas seguía gardando ben, como moza com-prometida d'amores, a ausencia de Xulián. Mais, inda que apenas saía da casa, samente, poñía o pé na rúa pra ir por algunha sella d'auga ou ao traballo da ábrica, non deixaba d'habere quen asexaba seus movementos pra poderlle falar.

Ninguén iñoraba que Deloriñas e mais Xulián non se deixaran; que aquela recibía cartiñas d'este, de cando en vez; que a rapaza non folguexaba mais que por seu noivo. Todo eso sabíase: pro, téndose por certo o refran de «ausenza matan amores», algún sospeitou que, levando Xulián un ano fora de Celeiro, e habendo de pasar lonxe outros dous mais, os amores dos «Reiseñores» debalarían moito, no mais doado dos casos, xa que a continxenza da guerra podía ser causa de non tornar o noivo ende-xamais.

Quen eisí pensaba era Culás das Cortes, de mal nome o *Lengoretas*, alcume que lle puxeron polo moito e mal que falaba de toda a xente. Tal suxeito, viñera de fora a Celeiro, chamado por unha tía, ao se quedar orfo. Nun comenzo, intentou adeprendel-o oficeo de follalateiro, cabo do vello *Soprete*; mais, deixou de darlle ao fol logo que sua tía peehou os

ollos e apareceu legándolle dous ferrados en terras e a casaña en que vivían, en xunto un capital de vinte e catro mil réas.

Lengoretas, co herdado, xa se coidou rico, e porparouse pra vivir de «rentas», tendo á menos o soldar latas e facer candís. E como as terras non producían o d'abondo sin a traballar, e o que daban, eisi tan mal tratadas, era pouco menos que miga, pasou o que tiña que soceder: ¡qu'en menos tempo que canta un galo, foi vendido todo, sin que chegaran a darlle o que o lote valía!

Non se acorou, por eso, Culás das Cortes, xa mitido na folganza, decidéu vivir como o demo quixera, e, toda vez as «rentas» fuxiran como o lóstrego, tivo estonzas que xantar do «capital» hasira que d'este non quedou nin un anaco siquera. ¿Xantar, dixen...? ¡Fora mais xusto si afirmara que o «bebera»; pois, na taberna do «tio» *Raña*, chegou a consumir as poucas «cadelas» que fixera cos seus escasos bês.

Dempois, cando s'atopou espido, e sinteu as rañadelas da fame no estómago, como xa non tiña costume de baixarse ao traballo constante, adicouse a roullar pol-o moelle os tabás de serdiña que s'embarcaban nos vapores, e o máis do tempo a xogar nas tabernas, pra ver si «caía» un neto de viño ou unha copa de caña, cousas que facelmente lograba, imponéndose como «matón», título adequerido a costa das moitas loitas escomezadas por él, cáseque todas, e nas que decote amostraba na mau un moi grande coitelo... ¡que a ninguén firía! Esta sona de «valente», de tal xeito ganada, e que axudóu a agrandar a cobarde conduta dos que con *Lengoretas* se axuntaban, nacida do medo ou simplemente da prudenza, engadido á mala língua que tiña, capaz de apoñer calisquera a mais grave falla, fixérono

temibre, hastra o punto de poder él executar canto lle viñera en ganas, seguro de que ninguén se lle pôria por diante. E él, ao ver o camiño dapexado, camiñaba soberbo, coa chola erguida, levando sempre un aire de desafío que ao máis apausado e cume-dido sacaba da súa tranquilidade.

Esto esprica o ativiado feito de que, o *Lengoretas*, ao fixarse en Deloriñas e vela soparada de Xulián, intentara falarlle pra requirila d'amores. Moito tempo andivo trás d'ela, sin atopar ocasión de parala; ¡nin qu'ela adiviñara o paso que se intentaba, percurando fuxir!; mais ao cabo, sendo o pobo pequeno e coñecida a úneca carreira que a rapaza tiña que seguir, cando salía da casa, *Lengoretas* e Deloriñas atopáronse un día cara a cara.

- ¡Delores...!: teñoche que falar..... dixolle Culás, entrepoñendoselle no camiño.

- ¿Tí, a min...? contestolle a moza, sorprendida.

- ¡Si!

- Non caigo no que sexa...

- Axiña o saberas...

- Pois, dí, sin arrodeos.... respondeu, cobizosa, Deloriñas, e a mesmo tempo molesta por têr que falar con tal suxeto.

- ¿Sin arrodeos...? ¡Óuveme...!: eu, estou namorado de ti e quixera que me acetaras por noivo, si che agrado.

- ¿Qué falas...! ¿non sabes que xa o teño...?

- ¡Coidei que, coa ausencia, todo finara entre vosoutros!

- ¡Estás acabucado! Coa ausencia, si cabe, aínda lle quero mais a Xulián.

- ¿Pro, estás certa de qu'él che corresponde en igual medida...?

- ¿Qué qués dicir co-eso...?

- ¡Nada... e... moito!: que, pasado tanto tempo

sin vos ver, é fácil qu'él teña por aló outra que o consoe...

- Non o creas! - profireu confiada.

- Moita asiguranza tês - reprecou él con falsa sorriso.

¡Toda! - afirmou a moza moi seria.

- E si Xulián morrera aló ..? - s'estreveu apuntal-o *Lengoretas*.

- ¡Díos non queira o que tal vez algún mal curazón desexa - escramou ela con intención, e añadeu: Pro, si Xulián morrera, como ese disgraceado feito aínda non pasou, non teño hastra d'agora pensado o que faría.

- Entón... ¿podo abrigar algunha esperanza...?

- ¡Ningunha! - dixo resoltamente Delores.

- ¿Desprézame...?

- Non é desprezo... - desemulou a rapaza.

- ¡Algún motivo haberá...!

- ¡Qué non eres... ¡meu «tipo»! - romatou dicindo, resoltamente, ela ao tempo que sigueu seu camiño.

Lengoretas, quedou parado e sin ocurrírselle nada depois da última palabra da Deloriñas, Veuna ir pol-a rúa adiante, tan garbosa e feiiceira como sempre, e, non crêndo, na sua soberba, que lle acababan de dar as mais lostrosas câbazaras, pensou que, tarde ou cedo, sua habería de ser a tal moza, si Xulián non voltaba a Celeiro; porque, Culás, anque era moi pôsido de sí, non deixaba de decatarse de que nunca sería ademitido pol-a Delores, si tiña a sua veira a Xulián, aparte de que, atopándose éste no pobo, o mesmo *Lengoretas* non s'estreviría a perseguir a rapaza, pese a «valentía que lle pinduraban, pois, o noivo, era mais forte qu'él e tiña por seguro qu'en loita dos dous levaría a de perder, con mingoa do seu crêto de «matón». ¡Eisí soen, de cote, pensar

os valentes fulleiros! En vista d'eso, maxinou que, ó millor, siría ir porparando o camiño por si Xulián se quedaba aló nos campos de Cuba, a fin de facerse grato aos ollos da moza, e, para o caso de que seu rival viñera, entón xa sería cousa de xurdir algunha argallada dinigrante pra Delores, d'abondo pra que seu noivo a deixase.

Comprindo, pois, seu programa, *Lengoretas*, non desaproveitaba ningunha acasión pra falarlle â Deloriñas, anqu'êsta non lle dera creto e lle porpinase os consabidos desprezos de sempre.

Iba xa pra un ano que se dirixira â Delores (dous, dende que marchara Xulián), e non poidera ainda acadar Culás nin unha pequena espranza da moza. Cegado pol-a sua mala sorte e feito un boizán, xa non atinaba cos medios que habería de pôr en práutica pra lograr que a rapaza ó atendera na sua demanda amorosa, ou siquera pra que non fora tan esquivia co'él. E, sin calcular ó que facía, inda que logo se aporveitou do feito, certa noite a deshora ralbou pol-o horto traseiro da casa da Dolores, e moi maíniñamente petou na fenestra do coarto onde ela durmía. A rapaza, ao ouvir aqueles soaves golpiños, tivo medo e pensou en chamar a berros â nai; mais, a voz, afogouselle na gorxa. Pasada a primeira angustia, ao volver a sentir as chamadas, pol-a chola pasoulle de súpeto a ideia de si sería Xulián que á quixera solprender, xa que outro ninguén podía tomarse esa liberdade, e, ante ese tan dôce pensamento, tirouse do leito, bo'ouse lixelramente un pano por riba de sí, e abreu unha folla da fenestra. ¡Cál non sería a sua indinación ao reconocer, â luz da lúa, a noxenta figura do *Lengoretas*! Sin darlle unha fala, pechou, ela, aprêsa a fenestra, e, contrariada pol-o acabuco que tivera e pol-o atrivimento de Culás, deitouse novamente, toda acongoxada, has-

tra que ao cabo soltouse a chorar afofándose n-un mar de bágoas ¡Mal sabía, estonzas, Deloriñas, apesar da sua conduta honrada, que aquél sempre feito habería de servir pra atacala na sua ñocenza, c'unha demostra aparentemente certa! pois, no istante en qu'ela se asomaba e Culás agardaba no horto, o *Moucho*, cruzaba por moi rente, de volta de falar coa sua noiva, quen ao siguiente día, tivo esta converssa co *Lengoretas*:

- Anque a min me chaman o *Moucho*, hai tamén quen sin chamarse da maneira, vai de noite aos niños das paxariñas... ¿Non é, Culás...?

Lengoretas, comprendendo a alusión, non quixo relatar a verdade do sucedido, pol-o mal lugar en que quedaría; en troques, tomando pe no dito intencionado do *Moucho*, e, gabándose por pasar praza de conquiridor, dixo como abrayado:

- ¿Cómo sabes...?

O *Moucho*, espricoulle, entón, cómo ó solprendera, por coasalidad, *falbando pol-a lenestra* da Delores. Culás, dempois de ouvilo, esixiulle o meirande si uon quiría morrer nas suas maus, e, pormelido que foi pol-o *Moucho*, éste, sigueu falando do modo:

- ¡Vaya unha moza que apillache...!

- ¡Com'outro calisquera! - profireu o *Lengoretas* con tono d'un disprece, qu'estaba ben lonxe da sentir.

- ¡Quén o dixera! ¡Tanto como afirmaban que lle quiría a Xulián!

- As mulleres son todas ó mesmo...

- E mentras ela, desfroita da vida... ¡de fixo que Xulián estará acordándose da rapaza, sufrindo as meirandes morriñas!

- ¡Pior pra él...!

Y-eisí, n-esta forma tan baixa, se chimpaba a honra de unha rapaza na lama dos camiños, pra

que de tal xeito vira toda a xente, enlucada e desfeita, a unha muller tan pura como á que mais.

¡E sin que pra tales malas auciós haxa un forte castigo na terra!

IV

Nuves de treboada

Coa ledicia que é de presomir, Deloriñas, colleu a carta de Xulián que lle acababa de chegar, carta que xa agardaba facía tempo con grandes arelas. Cando a leu, botouse á chorar, e foi axiña insinar-lle á nai do noivo. ¿Qué dicía? Decía: «que s'iba á «campaña», n-unha coluna formada para combatir contra a «partida» anamiga que se levantara preto de Remedios; que, por esa razón, quizaves tardaría en poñerlle outras letras; que cando ela l'esquirbira, lle dirixira a rimposta á casa de seu amigo de Viveiro, *Ventelogo*, que tiña un comercio en Santa Clara; e que rezasen moito por él e dixeránlle unha misa de seu encargo ao Santo Hacıomo, pra que o liberáse do perigo en que íbase meter». En sustanza, esto, era o que se lía na carta, o d'abondo pra poñer a Deloriñas esconsolada, xa que a noticia significaba o achegamento d'un mal ¡que solo Dios podía saber cómo saliría d'el.

Sin perder tempo, a rapaza contestou ao seu noivo, mandándolle a carta por conduto do *Ventelogo* (cuyo verdadeiro nome tivo que avrigoar na vila), e dimpois de darlle conta de que fora a Misiricordia, de xionllos pra ouvil-a misa que por él ordenara dicir, comunicoulle o socedido co *Lengoretas*, aquela noite atrás que s'estrevera éste á petarlle na porta, romatando por aconsellalo de que si él non podía esquirbir, lle rogara á ontro o fixera no seu nome,

dois ela e os da sua casa quedaban con moito des-
acougo.

Mais, cando as disgracias veñen, non veñen solas. Tras da mala noticia de entrar en loita Xulián, e de levar mais de catro meses sin ter letra d'él, nin saber si era morto ou vivo, caeu no leito o pai de Deloriñas, c'un mai de costado, dándolle tan forte qu'en poucos días foise ao cimiterio. E, por si esto fora aínda pouco, D. Emetéreo, sin ter fundamento algún, deixouna a ela e á nai sin traballo na fábrica. Como non tiña esprica este último feito, tanto a nai como a filla, coidaron que na despedida andaba a man oculta do *Lengoretas*, porque se fixaba agora que ao botalas fora D. Emetéreo, dixéralles: que non quería á sua veira mulleres demaseado alegres...*, palabras que ben poideron aludir ao caráute aberto da Delores, ou (o qu'elas supoñían) á algunha imposta argallada pol-a mala lingua de Culás das Cortes, afouto de vinga pol-os desaires que da moza recibía. Fora o que fora, endexamais o poideron saber de certo, nai e filla tiveron que buscar traballo, acañando ao cabo na fábrica de D. Benito, gracias ao moito intrés que por elas ademostrou o alcalde pedáneo «siñor» Cristobo o *Golfín*, qu'era moi amigo do dono da nova fábrica en que agora tiñan acomodo Deloriñas e a sua nai, por ser do partido político do que D. Benito era xefe. Non deixou de se comentar na taberna do «tío» *Raña*, entre o *Lengoretas* e algúns mais, o feito de se valeren Delores e a sua nai da influencia do *Golfín*, pol-a sona qu'este tiña de mullereiro (pois o alcume viñalle do semello co peixe «golfín» que persigue á sardiña), mais tales faladuras non pasaban d'ese pequeno circo, nin persoa de miolo lles daba crêto.

Triste a Deloriñas pol-a morte do pai; apenada

por non t er boas nin malas novas de Xuli n e cavi-
losa pol-as tortas artes do *Lengoretas*, que oculta-
mente revir base contra ela, caeu n-un estado de
abatimento que   punto estivo de perdel-a sa de por
compreto. Eisi e todo, sin xantal-o debido, por falla
de ganas, baix ronll-as carnes e perdeu a c r de tal
maneira e en tan pouco tempo, que cantos a co e-
c an, fac anse cruces de que poidera ser, a de hoxe,
a Delori nas d'onte; e hastra aquel car ute ledo que
tanta admiraci n produc a na xente, trocado por
unha tristura sin l metes, chegou a trocala n-unha
sombra de muller, n-un pantasma, cal eses que din
andan no mes de Santos pol-as corredoiras de-
mandando sufraxos pr'as almi nas do Purgatorio e
que tan transparentes e tan t noes son que desapa-
recen   vista d'os mort s. O m deco D. Ram n, deu-
lle unhas menci nas pr'abrirlle o apetito, sin lograr
miga de millora, cousa que non estrana, porque a
moza ti a o mal no esprito e  ste precisaba d'outras
«boticas».

Pro, deixemos un instante   Delori nas e vexamos
o que lle soced a a Xuli n n-ese mesmo tempo.

Xuli n,   pouco de esquirbir   Delores, n-un des-
canso que a sua coluna tivo en Santa Clara, recibeu
por conduto do *Ventelogo* a rimposta da sua noiva,
Duas imprese s opostas sofreu no intre de l l-a
carta, unha, de ledicia ao sabere dos seus e ver que
Delori nas cumprira amorosamente seu encargo, indo
de xionllos hastra o Santo Haciom  - ¡c anto llo
agradec a! -, e outra de carraxe ao enterarse do
porco feito do *Lengoretas* - ¡que d'el lle pedir a
contas! - Finado o descanso, sua coluna siguiu
pol-o campo persiguindo   «partida» de «mamb s»,
e tan pronto s'atopaba nos arredores de Remedios,
como nos de Santa Clara ou nos de Cienfuegos;
pois, con movlidad grande, cruzaban do norte ao

sur a illa, apesar da moita «manigua» que por toda aquela terra s'alcontraba. Xa fora ferido duas veces, anque levemente, sin que d'elo dixera nada a Celeiro, por mais que xa tivera unha cruz e o ascenso a cabo; mais nos seus cálculos entraba o firme propósito de calar canto mal lle pasara, pra non amargal-a vida dos seus, e d'acultal-os ascensos que lle diran pra, si voltaba, sorprenden aos deudos cos galós que lle puxeran. Algunha vez, ao pensar na Deloriñas, e lembрал-as conversas que co'ela tivera, surría ante a idea de poder logral-as estrelas de teniente e eisi cumpril-a promesa que lle dera en broma cando o chamaran pr'a guerra. ¿E por qué non podía ser eso? Xulián era valente de verdà, non como o *Lengoretas*, e si tiña ocaseón, él non s'habría de quedar atrás dos compañeiros de armas. ¡Todo, pois, podería ser! ¿E si o mataban? A eso estaba esposto á calisquera istante, xa que os «manbís» non tiraban con millo, senón con promo, e, de estar esposto, millor era portarse como bon galego, que nunca na loita coñeceron o medo. Xulián, pol-o tanto, fixo o mental xuramento de se conducir cal correspondía, na primeira ocaseón que se lle presentara, ¡e esa ocaseón chegou ben axiña! Durmía Xulián baixo unha tenda, cando ao espallarse pol-o campo as primeira rayolas do sol ouvíu as agudas notas d'un cornetín; ergueuse deseguida, como os demais compañeiros, e en cinco minutos xa s'atopaba aliñado pra emprendel-a marcha contra un «bohio» onde soaban os tiros do anamigo. Escomezou a loita, unha loita dura que coáseque durou todo o día e que se facía mais penosa pol-o calor que se sintía. Xulián, como un león cego, iba d'un lado pra outro pelexando e pelexando sin cesar e ferindo co coitelo do seu fusil, pois houbo graves momentos en que mesturados todos, hespañós e cu-

banos suspendéranse as descargas pra acometérense á arma branca. Xa os «mambís» s'iban marchando vencidos pol-os nosos, e xa escomenzaban á retirarse do lugar os feridos e os mortos, cando, Xulián, veu que n-unha revolta d'un outeiro, soparados dos seus, estaban cercados un teniente con catro ou seis soldados, e velos e correr no seu auxilio todo foi un. Collidos pol-a traseira os anamigos, o valente Xulián, escomenzou á disparar matando á dez d'aquêles e o resto, temendo a chegada de mais forza contrárea, fuxeu, salvándose por eso o teniente e os que á súa veira estaban. Pro ao tornar cabo da súa columna, deu de cara c'un negro que s'estriviara e trataba d'agacharse entre a «manigua», e indose a él comenzou de novo outra loita cruel da que saeu mal parado, pois quedou no chan como morto, c'unha ferida de machete que lle collía a testa de parte á parte. Cando o recolleron, todol-os Xefes e oficiàs que souperon da súa grande auición, fixéronse lingoos d'él, e amostraron o mais grande desexo de que se salvara. Logo, á pesar de que Xulián se alcontraba sen conocemento, alí mesmo no campo de batalla, ante toda a forza, o xeneral, pra exemplo dos demais, impúxolle a cruz roxa e os galós de sarxento.

Xulián foi levado ao Hespital de Santa Clara, ond'estivo entre a vida e a morte mais de seis meses. Cando s'alcontrou fora de perigo trasladárono á Habana suxeto aínda á curación, xa que quedara como un boizán sin ter concencia do que facía. Pro a natureza forte do mozo e o bon trato que lle daban, xunto coas menciñas que lle daban, todo fixo pra que ao cabo saíra do apreto en que se veu. Como xa cumprira con larguencia o tempo do servício e non quería quedarse n-él, e como precisaba unha vida repousada de campo, os seus xefes acordaron

darlle a licenzia ausoluta, con grande contentamento d'o rapaz.

En todo o tempo que s'atopou enfermo, nada soupo dos seus nin de Delores. Somentes, n-aqueles días que lle deron a ausoluta, chegou: ás suas mans un anónimo (que dende logo foi esquirbido en Hespaña) en que lle dicían, pouco mais ou menos: *que si estimaba e aínda quería á Delores, fíxese por morrer ou determinara o non tornar a Celeiro; pois sua noiva traicionara seu amor co *Lengoretas*; que a conducta de aquéla tiña moito que dicir dende que lle finara o pai, razón pol-a coal voláranas da fábrica de D. Emeterio; e que agora si traballaba na de don Benino era por que a próxía o *Golfín*, a cambeo de certos favores... * ¿Quén podería ser o mal home que tales cousas dicía...? Dende logo, Xulián pensou no *Lengoretas* e aínda que non volvera á saber da Deloriñas, como tiña confianza n-ela, non fixo caso do anónimo, que solo lle escoceu ao lélo.

Tan axiña como colleo os documentos precisos, o bon de Xulián embarcou pra a sua pátreas, coa ilusión de poder dar logo a seus pais unha forte aperta e a sua noiva... ¡un bico! ¡porque, d'esta vez, si que llo arroubaba!!

V

A calma trás da tempestá

Ao arribar Xulián á Cruña, púxolle un telegramiña aos pais, dándolles conta da sua feliz chegada, e dicíndolles que saíría pra Viveiro no *Landro*. Deloriñas, que s'enterou da volta do noivo pol-a nai d'este, coidou virarse tola co-a ledicia que sinteu, e, mentras o curazón lle ralbaba por saírlle do peito, escramou xuntando as maus e mirand'ô Ceo, ao

tempo que grosas bágoas lle esbaraban pol-as meixelas.

- ¡Milagrosiña Virxen do Perpeto-Socorro, que mo trás â casa...! ¡Santo *Haciome* bendito, que mo protexiche...! ¡Santiaguíño querido, que ó acompache na loita...! ¡¡Gracias, gracias vos dou de todo curazón!!

Xa, dende aquel día das boas novas, Deloriñas pareceu revivir, asomándoselle o contento âs suas meniñas mouras. Millor que as menciñas de D. Ramón, dáballle a saúde o solo anuncio da volta de Xulián, y-ê que a rapaza padecía d'amores ou por causa d'eles e sômente o cariño da persoa amada podía sandala. E tan sâ estaba do espírito, que aquél mesmo día que soupo a noticia, apesar de non haber mais que ano e medio que lle morrera o pai ceibouse a canlar como nos millores tempos, mentras facía os trafegos da casa, votando ao âr unha copriña que lle saíu da y-alma:

- Ven acó, miña xoyiña,
que a bicos l'héi de comer.
Ven acó, que xa l'agarda
quen te quere hastra morrer.

E veu Xulián, como si ouvira a copra da sua Deloriñas, desembarcando aos tres días en Celeiro ao paso do *Landro* pra Viveiro, n-unha lanchar na que o foron agardar seus pais, Deloriñas, e seus amigos millores o *Estrobo y-o Arenque*.

- ¡Miña naiciña...! ¡meu pai...! - dixo Xulián apertando os pais entre os seus brazos.

- ¡Filliño quirido...! - escramaron os vellos, chorimicando.

- ¡Deloriñas...! ¡Moito me apenou a morte do teu pai...! - adiantouse a falar â noiva, Xulián, a tempo que lle collía as maus y-as estricaba garimosamente entre as suas.

- ¡Hola Xulián..! ¡Dios cho pague...! pro, ¿cómo o sabes...? - profireu a rapaza.

- Xa cho direi... - contestou él.

Dirixíndose, logo aos seus amigos, e abríndolle os brazos, díxolles aseguida:

- Xa têdes eiqui o *Reiseñor*, dimposto a cantar n-as noites de ronda...

- Benvido sexas, Xulián... - responderon eles.

E mentras non saltaron en terra acosaron todos a preguntas a Xulián, quen lles respondía moi amantísimo e con toda pacenza de que Dío-o dotou.

En tanto cruzaron a praya e a rúa, cantas persoas os viron, tantas se achegaron pra saudar o militar, que levaba pinduradas duas cruces do peito e os galós de sarxento nas bocamangas.

- ¡Qué guapo vés...! - díxolle unha velliña.

- ¡Eisí me gustan a min os mozos, que saben ganar cruces na guerra! - escramou un lobo de mar, de cara enrugada e branca sotabarba.

- ¡Dios te fraiga con ben...! - proferiu unha moza roiba, moi amiga da Delores.

E hastra os rapaciños, cos que se cruzaban, parábase curiosos ao vel-o grupo, ademirando o uniforme de Xulián.

Chegados que foron á porta da casa d'este, os acompañantes despedíron hastra logo. Entón, Xulián, díxolle á súa noiva:

- Irei ao noitecer á tua casa, pra ver a tua nai e falar contigo.

- ¡Adiós, Deloriñas!

Cal había dito, á caída da tarde, foi Xulián á cás da noiva. Alí estivo hastra as dez, pois non o deixaron sahir nai e filla intrigadas coas cousas que Xulián contaballes, Por él se enteraron das suas accióis de guerra, do anónimo e de cómo soupo o da morte do pai da Delores. Tamén él soupo moitas cousas

qu'eles lle deixaron. Ao voltar para a casa, aínda se quedou un pouquiño tempo na porta da noiva falando con Deloriñas.

- Mira, Xulián, si me queres, e me fás caso, tês que seguir meu consello de non te meter co *Lengoretas*. É mala persoa e pódeste perder co-él. Non val a pena de que te rebaixes a tomarlles conta...

- ¡Fareino eisi, porque mo mandas; pro, ¡¡que non se m'entrepoña no meu camiño... qu'entón m'atoo cal se fora un can doente!!

- ¡Diós ha d'arranxar as cousas... ¡Agora o que fai falla, e que te coides, a ver si te repós por completo.

- E tí tamén, miña almiña, pois atópeite moi baixa.

- ¡Sofrín tanto, curazón!

- Xa mo presumo, encantiño!

- Boeno... vaite qu'ê tarde. e estarán agardándo-te os pais.

- ¿Eisi me despides...?

- ¿Cómo quês, entón...?

- ¡Cómo hei querer... c'un bico...!

- ¡Teño vergoña...!

- ¡Toma...!

E dicíndo e facéndo, Xulián deulle por primeira vez un bico, que Deloriñas non esquivou.

Todo esto acontecía nos últimos días do ano. No resto do inverno, a vida dos dous noivos non sufriu variacións, nin ocorreu socesos de ningunha crás. Os noivos siguíronse querendo coma denantes; falándose cando tiñan vagar, e algunhas noites, Xulián, de comparsa cos seus amigos, que tamén quírian ousequiar ás súas noivas, detíñase pra cantarlle á Deloriñas, diante sua porta, acompañado d'un acordeón ou d'unha guitarra:

- Canta o reiseñor na pola,
si está a paxara no niño
Seus trinos son un arrollo;
jarrolo d'un paxariño...!

E, si acaso se lembraba do cobarde feito do *Lengoretas*, o mais seguro era que romatase suas cántigas d'este xeito:

- Si ao meu palomar, quixera
calquera falcón entrar...,
que se despida do mundo;
pois, eu, téño de matar!

Non deixou, *Lengoretas*, de ouvir algunha vez copras cal ésta, que dende logo coidou de que a él iban dereitas; pro, tan «valente» era, que estimou millor...! perdoárlle a vida á Xulián!

Cando a primaveira chegou, co'a sua ledicia e seu manto de frores, qu'espallou pol-os campos, tamén Deloriñas quitou seu pano mouro de loito trocándoo por outro moi rameado, que a facía mais alegríña.

Co-a tranquilidade de verse â veira de Xulián, repúxose axiña, o mesmo qu' éste, e ambos se pome-teron, estonzas, desquitarse das amarguras pasadas, divirtíndose o que poideran nas festas do vrau tan xeitosas e bunitas cal son n-aquel currunchiño ga-lego.

- Témonos de divirtir moito este vrau, dispidíndo-nos da vida de solteiros, xa que pr'o outono hemos entrar n-outra vida... - dixo un día Xulián.

- Tês razón...

- Logo veñen Santiago, Sant'Ana e San Pantalión, e si a pirmeire festa, a do Patrón, témola na casa, as outras festexarémolas indo a Magazos e Portochoao.

- Eu farei o que ti ordês.

- ¿E sempre farás ó mesmo...? - escramou, intencionado, o mozo.

- Igoal serei pra tí de casada que de solteira... contestou a Deloriñas, recollendo o dito.

- Quero que sexas mais dôce de casada... - replicou él, sorrindo.

- ¿E logo, agora...? - porfireu a moza, estranada.

- Agora non me das os bicos cando eu quero...

- ¡Zaramalleiro...!

- ¡Como que chos teño que arroubar...!

- Porque eu me deixo... - respondeu Delores, inxenuamente, baixando os ollos.

- Pois, entón, agarda...

E Xulián deulle un bico nas meixelas, tan estralón, que se debeu ouvir aló en Grallal.

VI

Días rousados.

Xa chegaron os feiticeiros días da Sant'Ana e do San Pantalión... Logo, vira o do San Roque... Dempois, o do Santo Haciome...

¡Qué festas e romarías, éstas...! ¿Hai moitas en Galicia que podan igoalalas...? ¡Téñome que non!

¡Galanas romarías...! ¡Alegrías festas da comarca de Viveiro, que tantos encantos encerran e das que se lembran de cote, con lembranza aloumiñadora, cántos tiveron a dita de desfroitar d'elas en pasados tempos...!

¿Seranlle, tamén, gratas estas festas a Deloriñas e Xulián...?

Os noivos, erguéronse ben cedo n-aquel día do Patrón. Ela, vistida coas milloras galas, e él, con seu uniforme, axuntáronse, xa, dempois do desauño, pra ir a Eirexa, qu'está á boa distancia do porto. Ou-

vida a misa, e feita a procesión, na que levaron o Santo, Xulián e outros tres mais que vistían o traxe de mariñeiros da Armada, os dous amantes á casa d'él, onde comeron Deloríñas e sua nai, que foron ousequiadas con sabrosíña sopa de pan branco e chourizos, lacón e cachucha, merluza en caldeirada, empanadas de sardiñas e o consabido arroz con leite: todo remollado con bós fragos de viño e adrezado coa sana ledicea e a sinxela confianza dos que ben se queren. E na tarde, como se advertiron os noivos! Ao son das alegres tocatas da múseca dos *Pelaez* (un cornetín un crarinete e un baixo), bailaron e mais bailaron hastra que xa estiveron cansos.

Ao seguinte día, repetiron a festa indo a Magazos, e o terceiro foron a Galdo, embarcados con moitos mais de Celeiro. Como a marea enchía á media mañá fóronse as lanchas pra festa denantes do médio día. Pasaron por Viveiro cando alí tamén a xente s'embarcaba facendo un barullamento enxordecedor.

Pouco mais de media hora tardaron en chegaren a Portocháo. Posto o pé en terra, os noivos e os acompañantes corredoira adiante hastra chegar á Galdo. O que alí se vía ouvía e sintía non era pra dito: un agolpamento de xente na procesión, arredor do adro; as campás, vollexando no ar e confundindo seus sons metálicos cos berros das persoas que iban á festa ou saían d'eirexa meténdose n-os «butiquís»; os estralidos d'os foguetes, mesturados c-os falares lastimeiros dos probes tullidos e cegos que demandan unha esmoliña; pregós de pan, roséas e viño; donos de tendas que anunciaban en voz alta as medallíñas do Santo; aturuxos dos mozos: cántigas das mulleres que ao compás do pandeiro e ferros dicían as copras impresas nos papés que vendían «acadela», moito polvo, qu'erguía a xente ao discorrir d'un lado

pra outro; moito sol, que provocaba o sudor e convidaba á tomar unha «graciosa»... Deloríñas a Xulián, furando por entre a moitedume, conseguiron dempois de moito traballo poñerse o santo, no altar d' éste. Xuntos, logo, cos mais compañeiros de Cereiro, mercaron unhas roscas e dôces e baixaron novamente á Portochão, onde deixaran a cesta do xantar, pra tomal-o «taco» do médeodía veira as froldas márxes do *Landro*. Cando chegaron pra buscar acomodo xa coase non atoparon lugar, pois moitas familias ocuparan os millôres sitios. No Médeo do xantar apareceron os consabidos cegos do violín, que iban a demanda dos restos da cumida, e, mentras ésta non finou, aquéles, entre grandes riseiras de todos, escomenzaron é cantar unhas copras adicadas a cada un dos que alí se alcontraban. A Deloríñas, cantánronlle o seguinte:

- Esta morena xeitosa
ten moi grande curazón;
por eso, todos quixeran
ser donos do seu amor.

A Xulián, dixénronlle:

Mozo de cabelos d'ouro
e mirar apasionado;
cando queiras, teus queres
hante têr apreixoado,

A istancias dos presentes, seguiron votando copras aos mozos e mozas, romatando co-ésta, dirixida ao *Arenque*, á quen Dios non déra grande goapura.

- Si casarte quês, non debes
pol-o día namorar;
pois, a moza que te vexa,
de ti ten que arreuar.

Dempoixas d' ésto, fisôxe no corro un locido baile que se romatou ao cael-a tarde e houbo necesidá de

tornar pr'a casa. Ao voltar pol-o río, xa de noite, a ledicia debrocouse ralbando d'unha lancha á outra, entre as moitas que baixaban pol-o río, dando unha visión estrana; pois todas iban engalanadas con farós de papés de coores que trasparentaban luces difrentes que se refrexaban nas mainiñas augas, lixeiramente axitadas pol-os remos. Por todo o río adiante, hastra chegar a Viveiro, non se ouvían mais que cántigas, e mentras uns dicían a canción de Cnrros.

No xardín unha noite sentada,.....

Outros cantaban a copra glosada por Rosalía.

«Adiós, ríos; adiós, fontes;.....»

Ou o *a-la-la* da Cruña.

«Teño lanchas. teño redes.....»

Logo de pasar Viveiro, xa non se ouviron mais cantos. Os que iban pra Caleiro trocaron suas copras pol-a parola, qu,era mais íntima como mais calada. Xulián, díxolle, entón, a Deloriñas:

- ¿Deveríche...?

Ao qu'ela contestou:

- ¡Moito...! ¿Cómo non, si estiven á tua veira...?

Aseguida, somente se lles percebía algunha que outra frãse:

- ¡Qué feliz son xunto de tí, miña ruliña...!

- ¿De verdá, meu amore...?

- ¡Si xa estivéramos casados, Deloriñas...!

- ¡Axíña estaremos, encantiño...!

- ¡Estaba por roubarche un bico...!

- ¡Acouga, que nos ven...!

.....

Frente a frente

A víspera do San Roque, foi Xulián cabo da noiva pr'acordal-a ida dos dous â festa, de madrugada.

- Eu non podo ir, Xulián; ¡e síntocho ben...! - dixo a rapaza.

- ¿Por qué...? - preguntou o mozo, contrariado.

- Por que non está ben miña nai. ¡Leva todo o día no leito...!

- Pro, ¿é cousa de coidado...?

- ¡Non o creo! por mais que D. Ramón díxome que padecía do curazón dende a morte do pai...

- Entón, tampouco eu vou; quédome pra facerche compañía.

- ¡Vaite â festa! O fin non podreias estar comigo, xa qu'eu non me sopararei da nai. Ademais, ti fixeche a pomesse de visital-o Santo no seu día e non debes faltar, por non habere empedemento,

- ¡Tés razón...!

- Mañá, â noite, agárdote.

- ¡Virei...! ¡Adiós...!

E ao despedirense os noivos, o estralo d'un bico crebou o silencio d'aquela hora. ¡Mal sabían que era o último que se daban!

Xulián co *Arenque* y-o *Estrobo*, saíu de Celeiro pra San Roque cando aínda non amañecera mais, apenas escomezaba a craxear, coroaron os tres o curuto do monte, onde s'alza a hermidá. Como ésta s'atopaba pecha, arrimáronse a un «butiquín» pra tomal-a parba. Pouco a pouco foi arribando a xente devota que s'esparramou pol-os arredores, y-en escasiño tempo xa parecía aquilo un formigueiro. As seis, abriuse a capilla do Santo, e Xulián entrou pra rezar e poñer unha veliña no altar, úneco que

había. Logo, na espadana, ergueuse a bandeira e vollexou a campá, avisando de que axiña se diría a Misa, a que deu comenzo deseguida que chegou o crego Cofilla. Dada a concorrenza, qu'era moita, e sendo pequeno o espazo, a xente non cabía no lugar sagrado; pro un, dende a porta, endicaba ós que se alcontraban fora, o curso do Santo Sacreficeo, d'este xeito: ¡Misa...! ¡Grórea...! ¡Santos...! ¡Alzamento...! ¡Bendición...! Y-os asistentes, entón, seguían os seus rezos segúu tales adevertenzas. Dempois da Misa, púxose o Santo pol-o sancristán, e, finado o auto relixioso, cada coal se dispuxo a tomar-o desaúno e a bailar hastra as doce, ao son da gaita do *Chumín*. Entre os mozos que mais bailaban, estaba o *Lengoretas*.

- ¡Vaya, rapaces, eu voume pra Celeiro! Xa comprín a pormesa e nada teño que facer eiquí... - dixo Xulián aos seus compañeiros.

- Pro, ¿quêste ir...? ¿Qué vas facer aló...? - contestou o *Estrobo*.

- ¡Non, agora non te vas ..! Imos baixær a Pedeboi a pasál-o día na festa... - escramou o *Arenque*.

- Agárdame Delores, que ten ã nai no leito... - reprecou Xulián.

- ¿E ti vas coidal-a enferma...?

- ¡Mira qu'está eiquí o *Lengoretas*. e dirá que fuxes d'él...!

- ¡Nin d'él, nin de ninguén fuxo eu...! ¡Quédome...! - espresou resolto o aludido, contestando a seus amigos.

Descenderon, pois, á Pedeboi os tres, co prepóseito de xantar alí e pasál-a tarde de groma e divirtición. Xa en Pedeboi, axuntáronse con outros mozos e mozas coñecidos e xantaron sardiñas cabezudas e cabrito asado.

- ¡Eu vou bailar co Xulián...! - dixo unha boa rapaza do corro, ao sentir a tocata d'un cego.

- ¡E eu moi honrado de bailar c'unha rapaza tan guapa...! - contestou o invitado.

Puxéronse ao baile e n-esto faloulle a moza:

- Quería estar contigo á solas, pr'adevertirche que o *Lengoretas* quere «bronca».

- Pois si é comigo, poida que lle salla a torta un pan... - respondeu Xulián.

- Debe ser; porque ao bailar co-él alo enriba, ao tempo que ti pasabas preto, dixome: «hoxe quizaves deixe de cantar pra sempre algún *reiseñor*. Por eso millor fora que non vos alcontrárades.

- Nunca fuxín de ninguén.

- Ben o comprendo; pro él é un mal home e ti un rapaz honrado e pódete perder.

- Non te apures; él tamén ten coiro e ha de percurar gardalo. De todas maneiras agradézochos.

Cando esa moza bailou logo co *Arenque* e o *Estrobo*, díxolles o mesmo, recomendándolles que non deixasen de man á Xulián.

Aseguida do xantar, entraron todos a tomar dōces nun «butiquín». Despois tornaron á bailar no corro da música de Viveiro, e esí, entre bailes, dōces, e copas, invertiron alegremente a tarde. Xa cando o sol iba índose e moita xente desaparexera, entraron no «butiquín da *Querida* pra botar-a última «ronda». A pouco chegou o *Lengoretas* acompañado do *Moucho*, do *Saín* e do *Pitifoque*. Algunhas rapazas das que iban con Xulián, temendo o que despoixas pasou, erguéronse pra se ir. Xulián, séreo, ao observar-a estrataxema, díxolles surrindo:

- ¡Eiquí ninguén se vai, que eu conyido!

- Entón, xa que Xulián convida, bófanos unhas copas... - escramou o *Lengoretas*, dirixíndose á

Querida, denotando que tiña mais de catro netos no corpo.

- O que pide paga o seu... - contestou Xulián mirando á dona do «butiquín».

O *Lengoretas* virouse cara Xulián e porfireu:

- En vez de estarme agradecido desáirame do modo...!

- Eu agradecido...? - reprecou Xulián estranado.

- ¡Si! ¡Cómo que mentras estiveches en Cuba eu percurei *consoar* á Delores...! - dixo o *Lengoretas* cun ademán espresivo.

Xulián ergueuse, e indinado ruxeu:

- ¡Mintes..., sinvergonzá!

Lengoretas mirou con desprezo o seu rival e aseguída dirixíndose ao *Moucho* díxolle:

- Ti diral-o que viche...!

- Eu vin que unha noite ralbabas pol-a fenestra do ban da Delores... - escramou o *Moucho*.

- Sodes uns infames... - gritou o ofendido á tempo que se dirixeu ao *Lengoretas* co puñ erguido.

Este botouse atrás metendo a man dereita na faixa pra sacal-o coitelo. Xulián non lle deu tempo pois collendo unha grosa botella da tanga, descargouna con total-as suas forzas na chola do *Lengoretas* o coal caeu como ferido por un rayo, co'as meixelas cubertas de sangue. Acodiron á erguel-o ferido e ouservando un que non folguexaba, escramou á berros:

- ¡Morto...! ¡Matouno Xulián...!

Canto alí pasou estonzas, xa é de presumir. Berros, carreiras de homes e mulleres, ¡en fin, un grande remuíño de xente! A goarda civil tratou de prender á Xulián; mais éste desaparexera, e por mais que o buscaron non chegaron á atopalo.

- ¿Qué fora d'él? ¡Xamais se soupo! Por Celeiro non se lle botou ollo e anque vixiaron moitos días a

eás da noiva, por ver si o pillaban, o certo é que por ali non apareceu.

Deloriñas ao sabel-o feito quedou sin sentido. coslando moito virala a el. Seu desconsóo non tiña límites. Media tola, pasou longo tempo chamando por seu Xulián, e solo cando trescorriron algunhos meses, púxose algo mais tranquiliña, se ben as bágoas non deixaban de cote de saír dos seus ollos, do mesmo modo que o fío d'auga cai pol-o cano da fonte. Deloliñas pensaba que Xulián, ao cabo, haberíalle dicir ónde s'atopaba, e n-ésta esperanza viveu ano tras ano, hastra que tivo por certo ¡que non a tornaría a ver!

XIII

¡Pelengrinando pol-o mundo...!

Ao esfacharlle, Xulián, a botella na chola aó *Lengoretas*, tirando co él no chau, o primeiro movemento d'aquel foi botarse fora da tenda pra tēr auceón mais libre, no caso de ser acometido pol-o própeo *Lengoretas*, si s'erguia, ou pol-os compañeiros d'este, o *Moucho*, o *Sain* e o *Pitifoque*; mais, logo que ouviu berrar que o *Lengoretas* era morto, o probe mozo sinteu que se lle nubraban os olles e que o curazón axitadamente lle latexaba quitándolle o folgo. ¡Tan solo foi un instante! Reposto do acoro e da pinchada de dôr qu'esprementou no peito, ao se decatate do dano feito, xa non pensou noutra cousa qu'en se salvar, e escorríndose por entre a xente que se axitaba arredor do lugar do suceso, logo se perdeu sin deixar rastro de si entre as peccas sombricias dos castiñeiros e pinos que poboan aquela ladeira con grande profusión,

Toda a noite andivo pol-o monte correndo d'un

lado pra outro, sin atopar sitio d'ocultamento. ¡Sempre lle parecía que o iban a coller! Cando s'atopou canso, meteuse n-unha pichoca que fan duas grandes pedras no cume do Pinido do Galo, e alí estivo longo tempo pensando no que tiña que facer. ¿Iriase entregar...? ¿Fuxiría ao estranxeiro...? ¡Este par de ideas buliron moitas horas no seu miolo! E discorria: «Si m'entrego, pecharanme no cárcce... vivirei deshonorada n-unha prisión, co'a cadea ao pe... morrerei sin poder facer miña ã Deloriñas... Si fuxo, podó vivir honradamente e lograr riquezas... anque pasemos algún tempo, Deloriñas mais eu, sin saber un d'outro ao cabo pode ir cabo de min, cando ninguén se lembre do meu feito... meus pais non terán a vergoña de pasar por que seu fillo está condenado... a xente que non me conoce, dubidará si son ou non culpabre, e a que sabe quen sòn afirmará miña inocenza... ¡Decidamente, eu, lárgame...!» Mais, ¿pra onde iba ir...? Denantes que as pirmeiras craridás da alba se difundiran pol-o val, Xulián correuse cara o «Chamorro», baixou por unha congostra Xunqueira, pasou adiante atravesando a nado o río, rubeu pol-as imediacións de Vieiro, e siguiu seu camiño, sempre agachandose ao menor ruxido, pra ir a parar a Espasante, xa ben entrada a noite e dempois d'un día de rudo camiñar. Alí tiña un bô amigo que co-él sirvira en Cuba e a quen n-unha ocasión, Xulián, lle salvou a vida, e Xulián non abrigaba dúbida de que ese seu amigo acolleríao mentras non se poidera ir pa'as Américas. Como o pensou Xulián, eisí pasou; pois, logo que se enterou o *Carampita* da disgrácea, díxille a seu amigo:

- Eiquí está a miña casa como si fora túa; sigue n-ela, que ninguén te delatará. Mentras tanto arranxo a maneira de que fuxas, ti, agárdame. Pouco hei tardar, xa teño bós amigos na Cruña.

¡Non sei como pagarche o faver que me fás, *Caralimpa*...! - escramou Xulián, asomándolle duas bágoas aos ollos.

- Non fago mais que corresponderche. Ti salvácheme a vida n-outro tempo; ¡eu, sálvoche a tua agora!; ¡¡en paz!!

Dous días despóis, foise *Caralimpa* â Cruña levando os seus própeos papés, porque quería pasar a Xulián por él. Tornou axiña â casa, xa amañado o asunto. O arreglo consistía en ir Xulián, - c-o nome do *Caralimpa*, - como mariñeiro d'un vapor de carga qu'iba saír pra Nava-Yor. D'esta maneira, ninguén desconfiaría d'él e faría o viaxe sin costarlle un real, e, unha vez que chegase ô punto final do viaxe, con desembarcar e quedarse aló, tiña a solución feita. ¡Canto se alegrou d'esto Xulián! Xa enrolado, pasando pol-o outro, no istante en que perdeu de vista a costa gallega, Xulián sintéuse esfallecer, toda vez non se ll'ocultaba qu'examais tornaría â pátria sua, nin voltaría a ver a seus pais. Ao mesmo tempo, ensanchouselle o peito, coa seguridade de non ser collido pol-a xustficia. estes dous sentimentos contrarios chocando na sua y-alma, ¡fixéronlle verter moitas bagoñas!

¿Qué foi d'él, aló n-América...?

N-un comenzo, traballou de carpinteiro; pro, pouco mais sacaba que pra comer. Cando tivo ocasión, meteuse nunha fábrica d'automovles, a facer carroseirías, onde ganou moitos pesos. Cos aforros, foise logo a México, na espranza de comprar terras e agrandal-os negocios, e tivo sorte, porque en escasos anos alcanzou un grande capital. Cando xa pensaba chamar â Doleriñas, unha revolta politeca, que se trocou en guerra civil, deixouno pouco menos qu'en coiros. D'alí, pasou â Arxentina; pro, non séndolle aquil país moi propíceo, cando Cuba logrou

a sua independenza, trasladouse â Habana' qu'era pra él cibdá mais coñecida.

Mentras todo esto lle pasaba; entre tanto sofria os aloumiños da Fortuna ou as rañadelas da Digrácea. Xulián, xamáis deixou de se lembrar da sua noiva. ¡Moitas horas pasou pensando n-ela! Non lle tiña esquirvido dende que saíu d'España, pol-o temor de que lle apillaran as cartas e fora ésto causa de que o colleran. Con nome suposto, ninguen sabía quen era; mais, si se lle descubría, pouco lle importaba que se chamase como *Caralimpa*. Eisi e todo, sin se comunicare Doloriñas e mais él, Xulián tiña moita seguranza no amor d'a rapaza. Xusgábaa por él, e, do modo qu'él non a esquecera, tamén que ela non s'esquecería do seu Xulián e lle sería fiel. ¿E por qué non? Seus cariños foran moi intêsos, con antigas e fondos raíces; e si ésto os ligara onte, hoxe, ademais de tal cariño, ligábaos o disgraceado feito da morte do *Lengoretas*. ¿Podería, Delores, non têr tal suceso en conta...? Xulián, non se lle pasou pol-a chola tan mala ideya respeito da sua antiga noiva; sopoñía, ao contráreo, qu'ela agardaría toda a vida e que lle sacrificaría sua solteiría. Por eso, n-ésta confianza, Xulián, traballaba e mais traballaba, levando con resinación os golpes, d'adversidade; pois seu úneco deseyo era facerse rico pra casarse coa Deloriñas e vivir co-ela onde ninguen os coñeceran, en lugar en qu'endexamáis tiveran que pôrse rubos co lembro que calisquera poidera facerlles do crime do *Lengoretas*.

Con tal pensamento posto por guía, sacaba forzas da fraqueza que algunhas horas o apreixaba, e, movido pol-o estímulo de facer axiña capitúl, non tiña medo de arriscarse en empresas comprometidas, sabedor como era de que, con somellante proceder, solo podería alcanzar seu ouxeto.

Volveu a Fortuna a sorrirille, derramando a seus pés o corno da fartura pro, como sempre, a Fatalidá, foi detrás d'él pr'arrincarlle os tesouros adequeridos. Unha doenza que primeiramente tivo, e, logo, a creba dos Bancos onde gardara seus aforros, a causa da baixa do zucre, foron dous tristes feitos que, por segunda vez na vida, deixárono case por portas. Grácias a podere cobrar cinco mil pesos que lle emprestara a un seu amigo, poido él botar suas contas e levar â prática seu último deseyo. Este consistía en voltar a Celeiro, pasara o que pasara, convencer a Doleriñas a que fuxira con él, e, pal-o mundo adiante, intentar de novo a conquista do tesouro soñado. ¿Por qué facía ésto, Xulián ..? Porque perdido nova mente, e iñorando o tempo que tardaría en tornar a pôrse ben, non era xusto alongar a espera da Doleriñas. D'este modo, siquera, chegarín a verse e acougaría eisi a pena en que de fixo estaría sumida a y-alma tenra da sua noiva. Tamén d'esa maneira, podería darlles o último bico aos pais, e volverlles a ledicia que seguramente deberan perder coidado morto o seu fillo emigrado, desaparecido con motivo do malfadado suceso.

Firme n-ese pensamento, tomou pasaxe co nome de Xacobe Piñeiro (que era o de *Caralimpa*, cuyos papés d'él gardaba), e embarcouse cara a España, dimposto a rostral-os perigos que por diante se lle presentaran.

IX

!A traxedia!

Cando o manífico trasatlántico, dempois d'unha travesía feliz, largou as ancras na bahía da Cruña, o probe Xulián que viña pegado â borda como ou-

iros moitos pasaxeiros, non puído menos d'escramar:
- ¡Terra a miña...! ¡Bendita a hora en que te vol-
vo á ver...!

E dicindo esto, correu á tomar asento nun dos innumerabres botes que arrodearon o *Isla de Panay*, afanoso de chegar ao moelle axiña e dispoñel-as cousas pra camiñar ao lugar dos seus amores.

N-aquel momento, o bon do home, sintía no peito dúas intensas emociós, ben difrentes por certo: a ledicea de atoparse cerca da sua Deloriñas, a que tanto amaba, e o temor de ser descuberto e de que lle botara o «goante» a policía denantes de que poidera ver á aquéla. Porque Xulián, apesar de ser un home bon e traballador, tiña contas pendentés coa xusticia, contas que aínda non saldara. Mais, pra non ser recoñecido, deixárase medral-a barba e co-chaba os ollos c'unhas antiparras mouras.

¡Qué tristuras, qué penas sofrira n-aqueles dez anos que faltaba do país! Antes de ausentarse d'él feliz, completamente ditoso. Mais esa ventura, foi logo truncada n-unha hora fatal, trocando sua eisen-tenza tranquila por unha vida de azares e de dôres sin conto. ¡Ben empregados estaban si ao cabo acaba-daba o fin que se propuxera!

Xa na fonda, e aproveitando a ocasión de haber n-ela mozos de Viveiro que arregraban seus papés pra marchar ás Américas, sin darse á conocer, Xu-lián cruzou falas co'eles, no seu afán de adequirir noticias dos seus.

- ¿De maneira que vosoutros sodes de Viveiro...?

- interrogoulles Xulián

- Somos, por certo! ¿E vosté tamén é d'aló...? -
escramaron os rapaces.

- ¡Non! Eu son de Espasante e chámome Xaco-be Piñeiro, pr'o que gustedes... voltou á dicir Xu-lián.

- ¡Moitas gracias! Coidamos que era do noso pobo pol-o intrés con que nos preguntaba.

- O meu intrés ao falarvos era por saber de un meu amigo do que xa fai anos non teño noticias.

- ¿E de quen se trata...?

- De Xulián, de Celeiro; un que lle chamaban o *Reiseñor*... — estreveuse á porferir Xulián.

- ¿Do que matou ao *Lengoretas*...?

A Xulián pasoulle entón un escalofrío pol-o corpo lembrando o feito; mais disposto á seguir na conversa, respondeu con aparente tranquilidá:

- ¡Non sei que teña morto a ninguén...! ¡Tan bon rapaz como era...!

- ¡Unha disgracia que calisquera ten...!

Os rapaces, aseguida, contaron todo o que sabían respecto do socesio, que Xulián escoitou sin pestanexar. Logo, éste, tornou a preguntarlles:

- ¿E non se volveu á saber d'él?

- ¡Nin que o tragara a terra...! ¡Seus pais, co disgusto, morreron ao pouco tempo...!

Un suor frío escomenzou a correr pol-a fronte do probe horfo, ao ouvir a nova da morte de seus pais; os côres, fuxíronlle das meixelas, e a punto estivo de perdel-o sentido, si unha firme voluntá non fixera n-aquel críteco istante que as forzas non lle faltasen. Os mozos, sin saber interpretar o silencio de Xulián, e alleos ao que lle pasaba, continuaron:

- ¡Tamén a probe noiva, a Delores, estivo moi mala! pasou unhos meses como tola; mais, xa está boa, dende fai tempo.

Preocupado coa súa nova disgracia, Xulián non quixo seguir falando. Sabía que a Deloriñas vivía, que pênara moito por él, e éste éralle d'abondo. ¡A morte de seus pais era feito consumado, e xa non tiña remedio!

O seguinte día tomou o tren bastante cedo. Che-

gou a Baamonde, meteuse no automoble do Xusto e parteu pra Viveiro. Según iba indo cara â sua terra, acurtando a distancia, Xulián sintía que o corazón lle relbaba mais forte. Pasou pol-o bulideiro Villalba, onde cruzan os coches que veñen de Ribadeu e Mondoñedo cos de Baamonde e Lugo; sigueu por Muras, lugar da serra alta que cobren as neves no inverno; baixou por Orol, entromedias de pinares e soutos; e chegou a Viveiro, â alegríña cibdá do *Landro*, cando xa s'escomenzaban a acender os farós do alumbrado. Na fonda onde parou o automoble, alí ceou. Dempoís, saíu a pé pra dar unha volta pol-o malecón, conforme lle dixo â dependenza do *hotel*, anque seu pensamento era chegar a Celeiro, logo que fora mais noite.

Xa era ben escurecido cando Xulián deixou a Viveiro, tomando o camiño de Celeiro. Paso a paso, ocultándose o que podía, chegou ao alto do Pirixel alí onde se divisa o pequeno pobo mariñeiro en que naceu Xulián. N-aquél sitio, sentouse n-un banco de pedra, porque lle tremoaban as pernas coa emoción. E, sentado, contemprou, por mais de media hora, todos os lugares da fermosa ría. De frente, a branca e longa praya de Grallal, co caserío de San Xoan ao fondo; â esquerda, Misericordia, os montes de Vieiro e a cinta de prata do río *Landro* â dreita, o cargadoiro da mina *Silverosa*, a illa Gabeira, e, mais preto, o Puntal de Celeiro... ¡Cantos recordos tiñan todos eses sitios pra él...! Ao fin, ergueuse, dispoñéndose a siguil-o camiño. Poucas alancadas deu e xa tivo que deixal-a carretera pra tomar a carreira pedregosa que baixa a Lavandeiras, onde están as fábricas, e o baixar, rente o muro da de D. Emetéreo, lembrábase o probe Xulián dos ditosos días que pasara n-ela, cando traballaba nos tabás e cantaballe â Deloriñas.

Según iba andando, parecíalle que unha forza misteriosa arremuxabao pra trás. Ao mesmo tempo, non se sintía alegre, como si un vago temor d'algo malo lle abalara o espírito. ¿Era a pena de ver que xa non tiña alí a súa casa, a casa dos seus pais...? ¿Era o medo de ser descuberto...? ¿Por qué non esperimentaba ledicia ao considerar qu'iba falar coa súa Deloriñas...? Xulián, non acértaba a espricarse estas cousas estranas que lle estaban socedendo. Xa chegado ao pobo, Xulián, foi andando caladifiadamente a fin de se decatarse de si a tranquilidá era completa; mais ao pasar por diante da taberna do *Baña*, sinteu voces de contento, ruxir de vasos e risadas que o fixeron deter na porta e escoitar ó que dentro se dicía, â par que guichaba por unha regandixa. Estonzas, veu o *Estrobo* o *Arenque*, o *Tragapeixe* o *Sinmedo* o *Folvaleiro*, e tantos outros compañeiros da mocedad e amigos de toda a vida. Debido a eso, tentado estivo de entrar pra desfroitarse da alegría da xuntanza; pro, pensouno millor e reprimindo seu primeiro impulso, foi dereito á casa de Delores.

- ¿Quén chama...? - preguntou, ésta dende dentro, ao sintir petar na porta.

- ¡Son eu; abre axiña...! - contestou Xulián á médua voz.

Delores, quedou solpresa ao ouvir aquela fala, pra ela tan coñecida. ¿Sería Xulián...? ¿Cómo era posible...? ¡Qué compromiso pra ela...! Mais, si non lle franqueaba a porta ¿qué socedería? Delores aventurouse, pois falar co-él. Ao ver diante aquél home, coidou que non era seu antigo noivo; pro desiguída deuse confa da verdá ao verlle sacal-as anfiarras.

- ¡Deixame entrar, que non quero que me vexan... - escramou Xulián todo azougado.

- ¡Non pode ser...! - reprimou Delores con moita tristura, a tempo que pechaba a medea porta.

- ¿Por qué...? ¡Vaya unha maneira de recibir-me...! ¿Cálas...? ¿Nada me dices...? - profireu él, sin espricarse ó que lle acontecía.

- ¡Qué quês que che diga...! - s'estreveu a falar Delores, baixando os ollos.

- ¿Non l'alegras da miña chegada...? - repuxo Xulián, amostrando grande ansiedá na súa pregunta.

- ¡Si ch'hei dicil-a verda, pifiriría que non viñeras...!

- Xulián, que non agardaba aquela singula rimposta, esprementou no corpo un terrible tremor, e adeviñando o que pasaba, dixo:

- ¡Vamos..., sí..., tês outro noivo...! ¡Ben o comprendo...! ¡Cansáchete de agardarme, e esquecendo meu nome, guindache ao chau noso cariño, como cousa qu'estorbaba...!

- ¡Tiveche ti a culpa . !

- ¡Tês razón...! - interrompeulle, amargamente, Xulián, e añadeu con certo deixó d'ironía: - ¡Tiven, eu, a culpa...! ¡Si non houbera castigado o *Lengoretas* pol-o ultraxe que che fixo un día, non sufrira logo as amarguras que cheguei a pasar pol-a tua causa, nin agora m'espería a recibir os desdés da muller que de cote coidei que me sería fiel. .! ¡Tês razón...!

- ¡Por Diós, Xulián, non me atormentes...! - escramou a probe muller, desfacéndose n-un mar de bágoas e sigueu dicindo: - ¡Eu; agradézoche na y-alma tua nobre acución, que agora me botas en cara...! ¡pro...!

- ¡Pro... págasma d'este xeito!

Ela seguiu chorando, sen estreverse a dicir mais nada. El, demudodo, anque con aparente calma, observouna un momento, e aseguída rompeu o silencio d'este modo:

- ¡Chora... chora! Ao cabo... ¡como total-as mu-

lles! bágoas de cocodril. qu'endexamais poderán xustificar tua baixa conduta. Mais, ¿por qué m'esqueciche...? ¡Quero ouvilo dos teus propeos beizos...!

Delores, restregouse os ollos, e, sin erguel-a vista, contestou entre sospiros entrecurtados:

—Non m'esquirbiche...! Coidei que non voltabas...! ¡Morreume miña nai, e, soliña no mundo, dempois d'algún tempo, fixen caso ao home que rondou a miña porta...! ¡¡caseime onte...!!

—¡Cómo...! pro, ¿casácheta...? —profiriu asombrado Xulián, vendo esfumarse de súpeto a pequena esperanza que aínda lle quedaba.

—¡Sí... cc *Estrobo!*

—¿Co meu millor amigo...? ¡De maneira que teu home está n-estes instantes festexando voso ca-soiro con seus amigos!

—Debe d'estar...

—¡Pois, entón... ¡adiós, pra sempre! —dixo él, amargado, dando media volta pra se ir.

—¡Dime...! ¿qué vas facer...? —berrou Delores, seguindo, sopricante, ao femer pol-a vida de seu marido.

Xulián mirouna con desprecio ao tempo que saía da casa, e, decatándose do medo da sua es-noiva, díxolle:

—Non temas mal algún pra él. ¡Queda con Diós!

—¿Serás tan bô...?

Esta frase acabou d'estrozal-a sua y-alma, e, cruzando axiñamente a rúa, foise cara a praya. Xa n-ela rubeu por tral-a fábrica dos Galdos; hastra que se veu na Atalaza, mais aló do Puntal, e, tirándose no chau, chorou esconsoadamente. Non pasara inda media hora, cando Xulián s'ergueu. Mirou o mar, que batía nas penas furiosamente, cubréndose d'escumas e producindo un ruído xordo;

prolongado, como queixa lenta do que se sente morrer... E así o ademirou por un instante, hastra que, de pronto; sacou un revólbre que disparou contra seu curazón a tempo que s'incrinaba hacia o espazo. Xulián, estonzas, desapareceu... ¡Logo, seu corpo frotaba sobre das augas..!

Cando o cadavre foi alcontrado na barra, ao seguinte día, a noticia da aparición d'un afogado espallouse axiña por aqueles lugares. Ninguén o coñecía, e a xente deu en facer moitas suposicións buscando a causa da disgracia. Sômente unha persoa, Delores, podería reconcelo, e dicir que a morte d'aquél home fora causada pol-o... ¡¡Desengano!!

Xan Pla Zubiri

Xixona (Alicante): mes do San Xoán.

MERQUE VOSTEDE

NO DESTERRO

versos do
poeta da raza

RAMÓN CABANILLAS

DUAS pesetas

AUGAS MINERO-MEDICINAES
BICARBONATADO - SÓDICAS
DE
MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA E TRONCOSO
AS MAIS ALCALINAS DE HESPAÑA
PROPIEDAD DE DOS
FILLOS DE PEINADOR

Lea vostede o boletín mensual da
Cultura Galega

— **N Ó S** —

que aparece con toda regularidade o
15 de cada mes.

Suscripción a 12 números 6 pesetas
número solto 1 peseta

ADEMINISTRACION E IMPRENTA
Real, 36 1.º — (A Cruña)

REAL ACADEMIA
GALEGA

F 15790